

ԱԳՐՈՂՅՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱ
 Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարան
 AGRICULTURE AND TECHNOLOGY АГРОНАУКА И ТЕХНОЛОГИЯ

Միջազգային գիտական պարբերական
ISSN 2579-2822

Կայքէջ՝ anau.am/scientific-journal

ՀՏԴ 631.11(479.25)

ՀՈՂԱՇԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԳԼԱՁՈՐ ԽՈՇՈՐԱՑՎԱԾ ՀԱՄԱՅՆՔՈՒՄ

Ա.Ա. Ալեքսանյան

Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարան
avikalexanyan@gmail.com

Տ Ե Ղ Ե Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Բանալի բառեր՝
խոշորացված համայնք, հողաշինարարություն, հողերի արդյունավետ օգտագործում, ջրամբար, արոտավայրերի կայուն կառավարում

Ա Մ Փ Ո Փ Ա Գ Ի Ր

Որպես նոր վարչատարածքային միավորներ՝ Հայաստանի խոշորացված համայնքներում առկա են բնապահպանական, տնտեսական և սոցիալական զարգացման բազմաթիվ խնդիրներ: Ուստի դրանց բացահայտման և ուսումնասիրման նպատակով հետազոտություններ են իրականացվել Վայոց ձորի մարզի Գլաձոր (Գլաձոր, Գետափ, Վերնաշեն) խոշորացված համայնքում: Միաժամանակ կատարվել է հողաշինարարական մի շարք ցուցանիշների վերլուծություն:

Հետազոտության արդյունքները թույլ կտան բարձրացնել համայնքի գյուղատնտեսական հողերի օգտագործման արդյունավետությունը, ինչպես նաև հողագործության և անասնապահության եկամտաբերությունը: Մասնավորապես՝ բարենպաստ ռելիեֆային պայմաններում ջրամբարի կառուցումը կնպաստի համայնքի հողային ռեսուրսների ոռոգման ապահովմանը:

Նախաբան

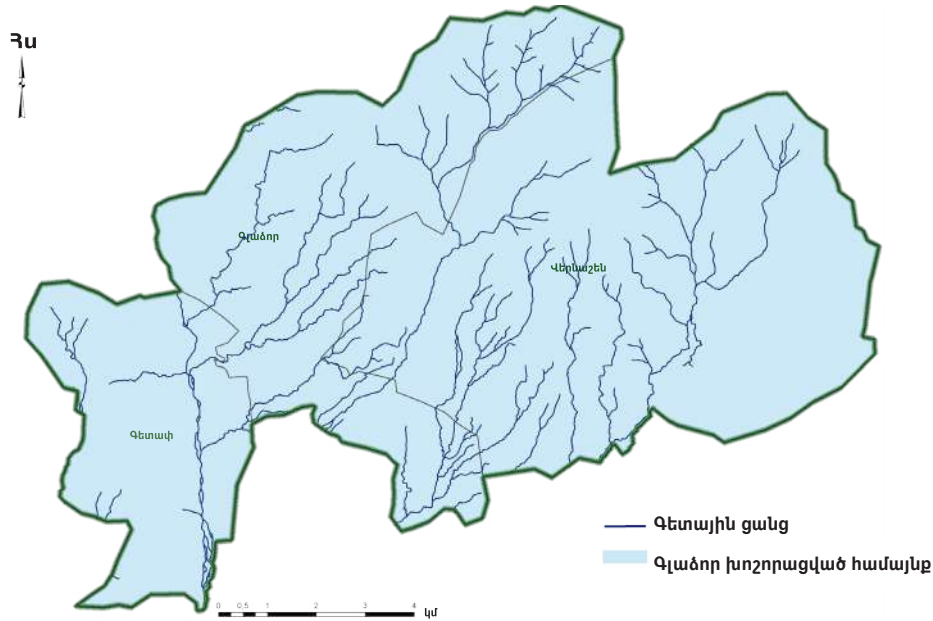
Հողաշինարարության ոլորտում առկա խնդիրներից կարևորվում են հատկապես հողաշինարարական աշխատանքների կազմակերպումը և հողերի պահպանումը: Սակայն պետք է հետևել, որ տնտեսավարող սուբյեկտների տնտեսական շահերը չհակասեն սոցիալական, բնապահպանական խնդիրների լուծմանը:

Գործնականում հողաշինարարության նպատակն է պարզել վարչատարածքային միավորների հողային ֆոնդի վիճակը, արդյունավետ օգտագործման հնարավորությունները, բացահայտել այն խոչընդոտները, որոնք թույլ չեն տալիս ապահովել հողային ֆոնդի արդյունավետ և նպատակային օգտագործումը (ՀՀ հողային օրենսգիրք, 2001): Ոլորտում առկա խնդիրներն առանձնակի դրսևորում են ստացել համայնքների խոշորացումից հետո: Այս նպատակով ուսումնասիրվել են Վայոց ձորի մարզի Գլաձոր խոշորացված համայնքի հողաշինարարության առանձնահատկությունները և բա-

ցահայտվել այն ուղիները, որոնց շնորհիվ հնարավոր է բարձրացնել հողօգտագործման արդյունքները:

Գլաձոր խոշորացված համայնքը ձևավորվել է Նախկին Գլաձոր, Գետափ և Վերնաշեն գյուղական համայնքների միավորման արդյունքում: Կենտրոնը Գլաձոր բնակավայրն է: Գտնվում է Վայոց ձորի մարզի կենտրոնական հատվածում՝ ծովի մակերևույթից 1100-1900 մ բարձրության վրա, միջին աշխարհագրական կոորդինատները՝ 39°48'05" հյուսիսային լայնություն և 45°19'12" արևելյան երկայնություն: Սահմանակից է Արփի, Աղավնաձոր, Եղեգնաձոր, Մալիշկա և Շատին համայնքներին:

Գլաձոր խոշորացված համայնքի զարգացման ծրագիրը կազմվել է ըստ երեք առանձին համայնքների (Գլաձոր, Գետափ, Վերնաշեն) 2017-2021 թթ. զարգացման ծրագրերի (<http://vdzor.mtad.am>, <http://www.armstat.am>): Նպատակը համայնքներում գյուղատնտեսությունը տնտեսական ներդրումների իրականացման համար առավել եկամտաբեր և գրավիչ դարձնելն է:

Նկ. 1. Գլաձոր խոշորացված համայնքի վարչատարածքային քարտեզը՝ գետային ցանցով (կազմվել է հեղինակի կողմից):

Առաջադրված խնդիրները հիմնված են 2019 թ. Գլաձոր համայնքի իրավիճակի, իրականացված և իրականացվելիք ծրագրերի, ֆինանսական ռեսուրսների, զարգացման խոչընդոտների, հնարավորությունների, սպառնալիքների վերլուծության արդյունքների վրա:

Նյութը և մեթոդները

Ուսումնասիրվել են Գլաձոր խոշորացված համայնքի բնապատմական, հողային, կլիմայական, տնտեսության մասնագիտացման, բնակչության թվի և կազմի, առկա նյութական և ֆինանսական ռեսուրսների, մարդկանց զբաղվածության, արտադրանքի իրացման, տարբեր ենթակառուցվածքների առկայությունը: Դրանց զարգացման միտումների և հնարավորությունների վերլուծության համաձայն՝ համայնքի տնտեսական զարգացմանը ներկայումս խոչընդոտում են՝

- գյուղատնտեսական նշանակության հողատեսքերի մասնատվածությունը,
- վարելահողերի ցածր բերրիությունը,
- բնական կերհանդակների ցածր բերքատվությունը,
- արոտների և խոտհարքների անարդյունավետ կառավարումը,
- գյուղատնտեսական տեխնիկայի շահագործման աշխատանքների կազմակերպման անբավարար մակարդակը,
- ոռոգման ներտնտեսային ցանցի քայքայված վիճակը,
- ոռոգման ջրի անբավարարությունը,
- կոմունալ-կենցաղային ջրերի հեռացման բացակայությունը,

- աղբահանության ոչ բավարար մակարդակը և այլն: Գլաձոր խոշորացված համայնքի համար դեռևս չի կազմվել միասնական հողաշինարարական հատակագիծ կամ զարգացման սխեմա, իսկ նման փաստաթղթի բացակայությունը լուրջ խոչընդոտ է առկա խնդիրների լուծման արդյունավետ միջոցառումների մշակման համար: Անբավարար վիճակում են հողերի հաշվառումը, հողօգտագործման վերլուծությունը և տեղեկատվությունը, թերի են հողերի կադաստրային գնահատման ցուցանիշները: Գյուղատնտեսական հողատեսքերի խոշորացման, օտարման, մշակման, անմշակ հողերի մակերեսների կրճատման գործընթացներին հիմնականում խոչընդոտում են հողերի ցածր բերրիությունը, կադաստրային գնահատման առկա խմբերը և դրանից բխող գնային ու հարկային քաղաքականությունը (Եղեգնաձորի շրջանի հողերի բնութագիրը, 1982, Է.Մ. Չայրապետյան և ուրիշ., 2000): Ուսումնասիրությունների արդյունքները գործնական կիրառման առումով ավելի նպատակային դարձնելու համար GIS միջավայրում ստացվել է Գլաձոր համայնքի խոշորացված վարչատարածքային միավորի քարտեզը՝ գետային ցանցով (Նկ. 1):

Հիմք ընդունելով ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալները՝ համայնքի հողաշինարարության արդյունավետության բարձրացման նպատակով վերլուծության են ենթարկվել մինչև խոշորացումը և խոշորացումից հետո համայնքում առկա խնդիրների բացահայտման և, ըստ առաջնահերթությունների, դրանց խմբավորման արդյունքում ընտրված մի շարք ցուցանիշներ (աղ. 1):

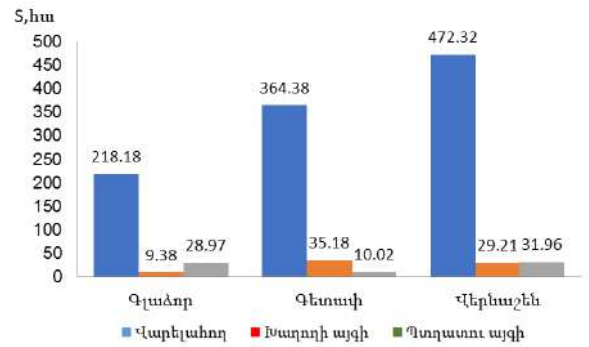
Աղյուսակ 1. Գլածոր, Գետափ և Վերնաշեն համայնքների հողաշինարարական ցուցանիշները*

Համայնքի անվանումը	Բնակչությունը	Ռոտզման ցանցով ապահովվածությունը, %	Տնտեսությունների թիվը	Համայնքի վարչական տարածքը, հա
Մինչև խոշորացումը				
Գլածոր	2665	90	688	4673
Գետափ	2407	90	785	2000
Վերնաշեն	1340	60	434	6729
Խոշորացումից հետո				
Ընդամենը	6412	80	1907	13402

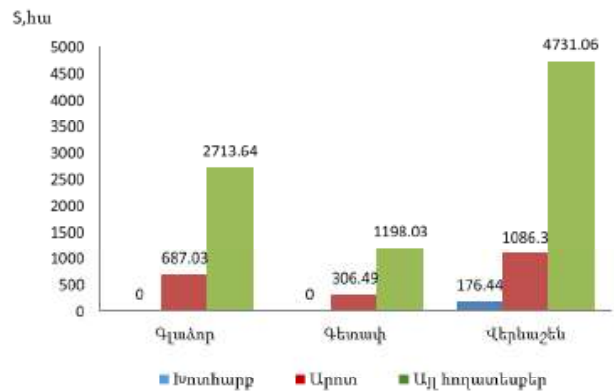
* Կազմվել է հեղինակի կողմից՝ ՀՀ ԱՎԾ-ի և Գլածորի համայնքապետարանի տվյալների հիման վրա:

Արդյունքները և վերլուծությունը

Հետազոտության արդյունքների վերլուծության համաձայն՝ Գլածոր խոշորացված համայնքի տարբեր ենթատեղամասերում (Գլածոր, Գետափ, Վերնաշեն) ինտենսիվ օգտագործվող գյուղատնտեսական հողատեսքերի զբաղեցրած մակերեսը և տեղաբաշխվածությունը տարբեր են (աղ. 2): Մասնավորապես՝ վարելահողերը և պտղատու այգիները հիմնականում գտնվում են Վերնաշենում, իսկ Գլածորում խաղողի այգիները 2-3 անգամ ավելի քիչ են, քան Գետափում և Վերնաշենում (սկ. 2):

Աղ. 2. Վարելահողերի, խաղողի և պտղատու այգիների զբաղեցրած մակերեսը մինչև Գլածոր, Գետափ և Վերնաշեն համայնքների խոշորացումը (կազմվել է հեղինակի կողմից՝ Գլածորի համայնքապետարանի տվյալների հիման վրա):

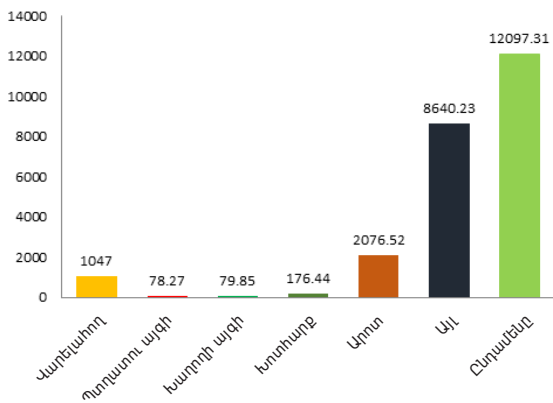
Աղ. 3. Խոտհարքների, արոտների և այլ հողատեսքերի զբաղեցրած մակերեսը մինչև Գլածոր, Գետափ և Վերնաշեն համայնքների խոշորացումը (կազմվել է հեղինակի կողմից՝ Գլածորի համայնքապետարանի տվյալների հիման վրա):

Աղյուսակ 2. Գյուղատնտեսական հողատեսքերի կառուցվածքը մինչև համայնքների խոշորացումը և խոշորացումից հետո*

Համայնքի անվանումը	Վարելահող	Պտղատու այգի	Խաղողի այգի	Խոտհարք	Արոտ	Այլ հողատեսքեր	Ընդամենը
Գլածոր	218,18	9,38	28,97	0	687,03	2713,64	3657,2
Գետափ	364,38	35,18	10,02	0	306,49	1198,03	1914,1
Վերնաշեն	472,32	29,21	31,96	176,44	1086,3	4731,06	6527,29
Ընդամենը՝							
Մինչև խոշորացումը	1054,88	73,77	70,95	176,44	2079,82	8642,73	12098,59
Խոշորացումից հետո	1047,0	78,27	79,85	176,44	2076,52	8640,23	12097,31

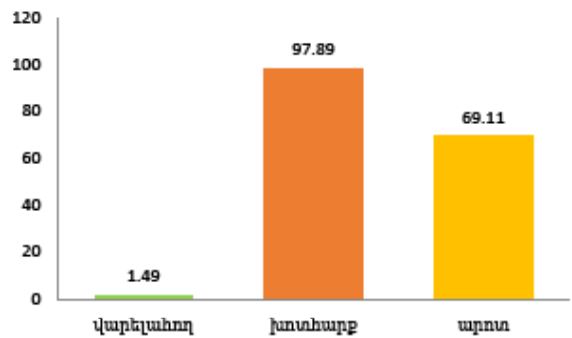
* Կազմվել է հեղինակի կողմից՝ Գլածորի համայնքապետարանի տվյալների հիման վրա:

S, հա

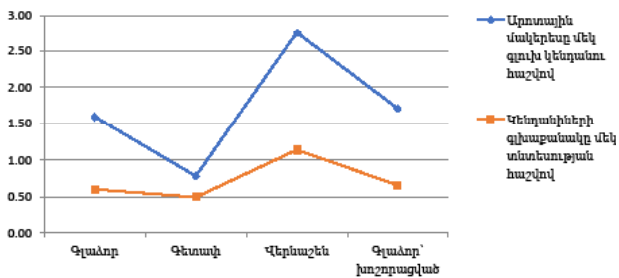
Նկ. 4. Գյուղատնտեսական հողատեսքերի զբաղեցրած մակերեսը Գլածոր խոշորացված համայնքում (կազմվել է հեղինակի կողմից՝ Գլածորի համայնքապետարանի տվյալների հիման վրա):

%

Նկ. 6. Գլածոր խոշորացված համայնքում մշակվող հողատեսքերի կառուցվածքը (կազմվել է հեղինակի կողմից՝ Գլածորի համայնքապետարանի տվյալների հիման վրա):

հա/գլուխ, գլուխ/տնտեսություն

Նկ. 5. Գլածոր, Գետափ և Վերնաշեն համայնքների հողաշինարարական տեսակարար ցուցանիշները մինչև խոշորացումը և խոշորացումից հետո (կազմվել է հեղինակի կողմից՝ Գլածորի համայնքապետարանի տվյալների հիման վրա):

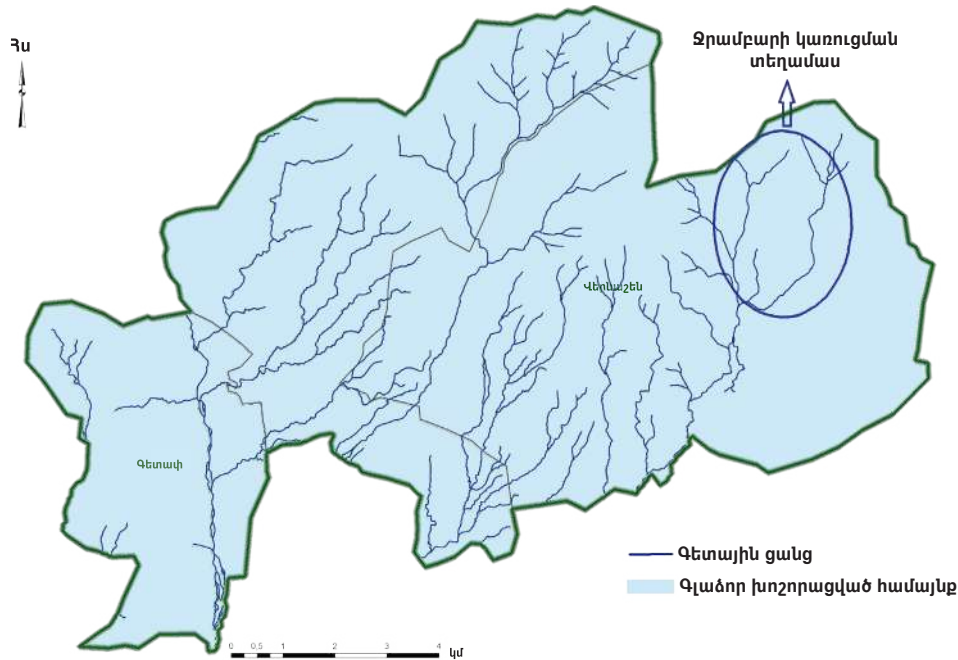
Բնական կերհանդակների տեղաբաշխվածության պատկերը հետևյալն է. Գլածոր և Գետափ ենթատեղամասերում բացակայում են խոտհարքները, արոտներն առավել քիչ են Գետափում, առավել շատ՝ Վերնաշենում, այլ հողատեսքերը գրեթե երկու անգամ շատ են Վերնաշենում, քան Գլածորում և Գետափում (նկ. 3):

Գլածոր խոշորացված համայնքի ինտենսիվ օգտագործման գյուղատնտեսական հողատեսքերի զբաղեցրած մակերեսները ներկայացված են նկար 4-ում: Հողատեսքերի ընդհանուր կառուցվածքում այլ հողատեսքերի տեսակարար կշիռը բավական մեծ է՝ 71,4 %, վարելահողերը կազմում են 8,6, բազմամյա տնկարկները՝ 1,2, արոտները և խոտհարքները՝ 18,8 %:

Գլածոր, Գետափ և Վերնաշեն համայնքների (մինչև խոշորացումը և խոշորացումից հետո) հողաշինարար-

րական տեսակարար ցուցանիշները ներկայացված են նկար 5-ում: Գլածոր համայնքում հողօգտագործման վիճակի վերլուծության համաձայն՝ համայնքին պատկանող 19,95 հա վարելահողերից 5,97 հա կամ 29,9 %-ը չի օգտագործվում կամ տրված չէ վարձակալության: Նմանատիպ կարգավիճակում են համայնքի կողմից տնօրինվող 592,45 հա արոտները և 2600,49 հա այլ հողատեսքերը, որոնց 65 %-ն արոտային տարածքներ են: Պետական սեփականություն հանդիսացող 93,3 հա արոտները ևս գրեթե չեն օգտագործվում: Գլածորում գյուղատնտեսական կենդանիների սահմանափակ քանակը և շատ ցածր կաթնատվությունը հիմնականում պայմանավորված են արոտների արդյունավետ օգտագործման համակարգի բացակայությամբ: Երբեմն գյուղատնտեսական կենդանիների արածեցման համար տրամադրվում են նաև այլ հողատեսքեր: Համայնքում գյուղատնտեսական կենդանիների կայուն կերի բազայի ստեղծմանը խոչընդոտում են հողամասերի մասնատվածությունը և փոքր չափերը: Հողերի մշակման համար կատարված արտադրական ծախսերը տնտեսությունների ցածր եկամտաբերության պատճառով չեն փոխհատուցվում, ուստի հողագործությունն ու անասնապահությունը դառնում են տնտեսապես ոչ շահութաբեր:

Գետափ համայնքում հողօգտագործման վիճակի ուսումնասիրությամբ պարզվել է, որ համայնքի արոտային տարածքն ընդամենը 306,49 հա է, որի 86,4 %-ը չի օգտագործվում կամ տրված չէ վարձակալության: Գլածոր համայնքում 687,03 հա արոտներից 592,45 հա կամ 86,1 %-ը նույնպես չի օգտագործվում կամ վարձակալված չէ, իսկ Վերնաշեն համայնքում հողօգտագործումը կազմում է 53,8 %: Հիմնականում չեն օգտագործվում հեռագնա արոտները: Հողօգտագործման ցածր ցուցանիշը պայմանավորված է նաև ջրարբիացման բացակայությամբ և արոտների դեգրադացմամբ:

Սկ. 7. Գլածոր համայնքի Վերնաշենի ենթատեղամասի հյուսիսարևելյան հատվածում ջրամբարի կառուցման տեղամասի ընտրությունը (կազմվել է հեղինակի կողմից):

Ներկայացված ցուցանիշների հիման վրա հաշվարկվել է Գլածոր խոշորացված համայնքի չմշակվող հողերի քանակն ըստ գյուղատնտեսական հողատեսքերի ընդհանուր մակերեսի (Սկ. 6):

Ըստ Սկար 6-ում ներկայացված գծապատկերի՝ Ներկայումս Գլածոր խոշորացված համայնքում չմշակվող վարելահողերը կազմում են 1,49, խոտհարքները՝ 97,89, արոտները՝ 69,11 %: Հիմնական պատճառներն են նյութական և ֆինանսական ռեսուրսների բացակայությունը, ենթակառուցվածքների (ոռոգման ներքին ցանց, ճանապարհային ցանց, գյուղատնտեսական տեխնիկա) ֆիզիկական քայքայվածությունը, մաշվածությունը և բացակայությունը: Բնականաբար նման պայմաններում անասնապահությամբ զբաղվող տնտեսություններում տնտեսական զարգացում չի կարող ապահովվել: Ուստի ներկայացվել են առկա խնդիրների լուծման մի շարք ռազմավարական ուղղություններ, այդ թվում՝ փաստացի ոռոգվող տարածքների ջրապահովվածության մեծացում, ոռոգելի հողատարածքների մակերեսների ընդլայնում, խոշորացումից հետո հողային ռեսուրսների օգտագործման և կառավարման արդյունավետության բարձրացում (մասնավորապես՝ արոտավայրերի օգտագործման և կառավարման նոր պլանների մշակում):

Հողօգտագործման ցուցանիշների վերլուծության համաձայն՝ ուսումնասիրվող համայնքներում արդիական է նաև ոռոգման ջրի արդյունավետ կառավարման խնդիրը: Մասնավորապես՝ Գլածոր համայնքում 218,18 հա

վարելահողերից ոռոգվում է ընդամենը 138,7 հա կամ 63,3 %-ը, Չետափ համայնքում 364,38 հա վարելահողերից ոռոգելի են 170 հա կամ 46,7 %-ը, Վերնաշեն համայնքում 472,32 հա վարելահողերն անջրդի են, ոռոգելի են միայն 84,2 հա տնամերձ հողերը: Ըստ համայնքների, մասնավորապես՝ Վերնաշենի զարգացման ծրագրերի՝ առաջարկվում է վերականգնել առկա ոռոգման ցանցը կամ կառուցել ոռոգման նոր ջրանցքներ (<http://vdzor.mtad.am/files/docs/24448.pdf>): Այս տարածաշրջանում մթնոլորտային տեղումների քանակը (500-600 մմ) հաշվի առնելով՝ ոռոգելի հողատարածությունների ընդլայնման նպատակով կարելի է Վերնաշենի հյուսիսարևելյան հատվածում՝ ծովի մակերևույթից 1800-1900 մ բարձրության վրա կառուցել 1,5-2,0 մլն մ³ տարողությամբ ջրամբար, որը հնարավորություն կտա ոռոգել 120-180 հա նոր հողեր, միաժամանակ բարձրացնել առկա ջրապահովվածության մակարդակը (Սկ. 7):

Խոշորացված ցուցանիշներով տնտեսական արդյունավետության հաշվարկները կատարվել են կապիտալ ներդրումների բացարձակ արդյունավետության հաշվարկի հիմնավորման մեթոդով՝ հետևյալ բանաձևերի օգնությամբ.

$$T = \frac{K}{2\epsilon}, \tag{1}$$

$$T_v = \frac{1}{\epsilon_v}, \tag{2}$$

որտեղ Ξ_v -ն նորմատիվային արդյունավետության գործակիցն է: Հայաստանում հիդրոմելիորացիայի ոլորտում ընդունված է 0,12:

Հաշվարկները ցույց են տալիս, որ ջրամբարի շինարարության արդյունքում տնտեսական արդյունավետության գործակիցը կազմում է 0,13, իսկ կապիտալ ներդրումների ետզնման տևողությունը՝ 7,7 տարի, որը փոքր է նորմատիվայինից ($T_v=8$ տարի): Հետևաբար Վերնաշենի հյուսիսարևելյան հատվածում կառուցվող ջրամբարը տնտեսապես արդարացված է:

Եզրակացություն

Վայոց ձորի մարզի Գլաձոր խոշորացված համայնքի հողաշինարարական ցուցանիշների համալիր ուսումնասիրության արդյունքում բացահայտվել են համայնքի գյուղատնտեսական գործունեության արդյունավետության բարձրացման մի շարք ռազմավարական ուղղություններ: Ըստ այդմ՝ կարևորվել է գյուղատնտեսական հողօգտագործման արդյունավետության բարձրացման, հողատեսքերի կադաստրային գնահատման ցուցանիշների ճշգրտման, արոտավայրերի կայուն կառավարման պլանների մշակման, հողերի հաշվառման գործառույթի իրականացման և համայնքի հեռանկարային զարգացման հողաշինարարական սխեմայի կազմման անհրաժեշտությունը:

Հատկանշական է Վերնաշենի հյուսիսարևելյան հատվածում 1,5-2,0 մլն մ³ ծավալով ջրամբարի կառուցման անհրաժեշտությունը, քանի որ այն հնարավորություն կտա ոռոգել 120-180 հա նոր հողեր:

Գրականություն

1. Վերնաշեն համայնքի 2017-2021 թթ. զարգացման ծրագիր, <http://vdzor.mtad.am/files/docs/24448.pdf> (դիտվել է՝ 14.08.2019 թ.):
2. Եղեգնաձորի շրջանի հողերի բնութագիրը. - Եր.: Հայպետհողիննախագիծ ինստիտուտ, 1982. - 114 էջ:
3. Հայրապետյան Է.Մ., Մելքոնյան Կ.Գ., Ոսկանյան Կ.Ա. Մեթոդիկա ՀՀ գյուղատնտեսական հողատեսքերի հողագիտական հետազոտությունների և հողերի որակական գնահատման. - Եր., 2000. - 31 էջ:
4. ՀՀ հողային օրենսգիրք. - Եր., 2001:
5. Helix Consulting LLC. Վայոց ձորի մարզպետարան, vdzor.mtad.am/ (դիտվել է՝ 15.08.2019 թ.):
6. Main Statistical Data. Statistical Committee of the Republic of Armenia, www.armstat.am/ (դիտվել է՝ 17.08.2019 թ.):

АННОТАЦИЯ

Повышение эффективности землеустройства в укрупненной общине Гладзор

В укрупненных общинах Армении как в новых административно-территориальных единицах имеют место многочисленные экологические и экономические проблемы, а также проблемы социального развития. Поэтому с целью их выявления и изучения были проведены исследования в укрупненной общине Гладзор Вайоцдзорского марза (сёла Гладзор, Гетап и Вернашен). Одновременно проанализирован ряд землеустроительных показателей.

Результаты исследования дадут возможность повысить эффективность сельскохозяйственного землепользования в общине, а землепользование и животноводство сделать рентабельными направлениями.

В частности, строительство водохранилища в благоприятствующих рельефных условиях способствует обеспечению орошением земельных ресурсов общины.

ABSTRACT

Issues of Increasing Land Management Efficiency in the Gladzor Consolidated Community

There are multiple problems related to environmental, economic and social development in the consolidated communities of Armenia formed as new administrative units. Thus, for the enhancement and investigation of those problems some researches have been conducted in the Gladzor consolidated community (Gladzor, Getap, Vernashen) at the Vayots Dzor marz (region). Meanwhile, analyses of a number of land tenure indices have been implemented as well.

The research results will enable to increase the efficiency of agricultural land utilization making livestock and agriculture as one of the main profitable branches in the mentioned community.

The construction of reservoirs, particularly in the favourable terrain conditions, will promote the provision of land resource irrigation in the community.

Ընդունվել է՝ 09.09.2019 թ.
Գրախոսվել է՝ 05.11.2019 թ.